

378
251

891.71
5-17

378

132

30 OCT 2006

25 NOV 2010

Ի Վ. ՆԱԺԻԲԻՆ

4516

891.71

Ե-17 աք

№ 1

1002
5401

Լ Ե Գ Ե Ն Դ Ս

Բագրի Հայոց
Հոփսիմեան Դպրոց
Կենդ. ձիափ. (Երեւան)

Թարգմ.

ՎԱՀԱՆ ԱԶԱՏԵԱՆ

Տպարան
Եղբ. Թառարկիւմէի
1903

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Բ. Ա. ՄԱՐԿԻՆ
7/1-1922
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՍՅԱՍՏԻՎԱԾՆԵ ԶՆԱՆ

Дозв. пенз. Тифлисъ, 21-го декабря 1903 года

12.282

Հրեն-Ալ-Նաման սէիդը փայտի չոր ճիւղերը զցեց խարոյկի մէջ և սկսեց.—

Հինաւուրց, ժամանակների խորքում անհետ կորած, նախկին դարերում, Ասիայում ապրում էր մի հզօր թագաւոր: Դեռ պատանի ժամանակ նա իւր նախնիքների գահը նրստեց՝ իւր ժողովուրդը բաղդաւոր դարձնելու ջերմ ցանկութեամբ լցուած,—նա ուզում էր, որ իւր լայնատարած տէրութեան սահմաններում, ծովից մինչև ծով, մարդիկ մօռանային, թէ ինչ է տանջանքը, վիշտը, արցունքը... Նա հողագործից վաղ էր վեր կենում և պարկում էր քնելու բոլորից յետոյ և իւր ամբողջ ժամանակը նուիրում էր ժողովրդին բարեկեցիկ դարձնելու հոգատարութեան: Բայց տարին անցնում էր տարիի ետեից, իսկ այն նախատակը, որը իր համար դրել էր բարի թագաւորը, առաջուայ պէս անսահման հեռու էր երևում.— եթէ որ նորան չարչարանքով յաջողւում էր բարւոքել մարդկանց դրութիւնը մի բանում, նա վատանում էր միւսում—չարը չէր թողնում յաղթել իրան և, անսպասելի կերպով փոխելով ձեռք, կատաղի կռուարարի պէս խուսափում էր նորա հալածանքից: Պէտք էր նորից կռուել, կռուել անվերջ և անհետեանք.—չը փոխուեց վիշտը, կարեքը, չը դադարեցին ար-

ցունքներ հոսել տէրութեան մէջ՝ չը նայած թագաւորի ամբողջ աշխատանքին, և թագաւորը թուլացաւ այդ անգոր կռուի մէջ ու տրտմեց... Նորա կանայք և պալատականները ի գուր էին աշխատում զբաղեցնել նորան բենդալեան վագրերի և ռժեղ փղերի որսորդութեամբ, պարողունհիների պարերով, պատերազմով, — տխուր էր թագաւորը. — Նորա բարի սիրտը ցաւում էր ժողովրդի տանջանքով և այն գիտակցութիւնից, որ նա անզօր է նրան օգնելու:

Նորա հրամանով նորա պետութեան բոլոր ծայրերից կանչուեցին խելօք ծերունիները թագաւորի մօտ խորհրդի, և նոր աշխոյժով թագաւորը դիմեց գործին: Ծերունիների հետ միասին քննում էր նա իւր տէրութեան բոլոր գործերը. նոր օրէնքներ էր հրատարակում, ստուգում էր, թէ ինչպէս են նոքա ներգործում իրանց տեղերում, և եթէ նրանք վատ էին ներգործում, փոխում էր նրանց և հրատարակում էր միշտ նոր և աւելի լաւ օրէնքներ, ինչպէս նորան այդ թուում էր. ինքը ծերունիների հետ միասին արդալ աղատութեան ատեան կազմեց, իւր ամբողջ տէրութեան մէջ ինքն էր հսկում իւր ստորագրեալների վրա, որոնց յանձնուած էր խստիւ վերահասու լինել թագաւորական օրէնքների կատարմանը: Նա թողեց պատերազմները, թողեց սիրեցեալ կանանց, թողեց բոլոր գուարճութիւնները և ամբողջովին նուիրուեց ազնիւ աշխատանքին:

մարդկանց օգտի համար: Նւ անդադրում աշխատանքի, մշտական հոգսերի մէջ, թագաւորը չի էլ նկատեց, թէ ինչպէս անցան տարիները և ինչպէս նա ծերացաւ: Նորա՝ մտքերով լի գլուխը արդէն սպիտակած էր, ինչպէս լեռների գագաթների ձիւնը. երկայն, արծաթեայ միրուքը փռուած էր լայն, հզօր կրծքի վրայ, որի մէջ առաջուայ պէս պատանեկական ջերմութեամբ ըարախում էր սիրով լի սիրտը և ժամանակ առ ժամանակ նորոգւում էր ծանր վիշտը: Նւ աւելի ու աւելի էր նա լցում ծերունի թագաւորի հոգու մէջ, քանի որ տեսնում էր, և չէր կարող չը տեսնել, չէր կարող իրենից թաղցնել, որ նորա աշխատանքը յամենայն դէպս չի հասցնում ցանկացած նպատակին. — նորա պետութիւնը մեծ էր, հզօր և անխորտակելի, նորա բնակիչների հարստութեան համբաւը հնչում էր ամէն տեղ, գեղարուեստը և գիտութիւնը հասել էին անսովոր զարգացման. բայց թագաւորը հասկանում էր, որ այդ ամէնը չէ, որ այդ քիչ է, որ դորանում չէ երջանկութիւնը, որովհետեւ դեռ հոսում էին մարդկանց արիւնը և արցունքը նորա տէրութեան մէջ և չէին դադարում նորանց տանջանքները... Բայց ալետր թագաւորը չէր ցանկանում իրան յաղթուած համարել, և լարեց իր բոլոր ոյժերը, որպէս զի հասնէ որոշած նպատակին. և նորա այս կռում գործ դրած վերջին ոյժերից մեծ մասը տանջանք էր, տարախոյս էր, նեղումն..., ներքեմն նորան թուում էր, որ իր հրամաններ

կատարողները, իր պաշտօնականները, բաւական լաւ չեն ընտրուած, և նա փոխում էր նորանց: նշանակում էր նորերը, որպէս զի դարձեալ նրանցը ևս փոխարինէ նորերով կամ նոյն իսկ ծերերով: մէկ էլ կարծում էր նա, որ չափազանց թոյլ է պատժուում օրինազանցութիւնը: մէկ էլ, ընդհակառակը, այդ օրէնքը նորան շատ խիստ էր երեսում թոյլ մարդկանց վերաբերմամբ: մէկ թւում էր նորան, որ անհրաժեշտ է օրէնքով նախատեսել մարդկանց ամեն մի քայլը, ամեն մի շունչը, մէկ էլ, ընդհակառակը, կարծում էր նա, որ չափազանց շատ օրէնքներ կան նորա երկրում, չափազանց շատ պատժողներ, չափազանց շատ բանտեր... Նա իր բոլոր միջոցները փորձեց գործ դնել, որպէս զի գուրս գայ այդ դժուար դրութիւնից և նորա, նից գուրս բերէ իրեն յանձնուած միլիօնաւոր մարդկանց: նա ամբողջ գիշերներ անքուն էր անցկացնում, մտածում էր այն բանի մասին, թէ ինչ պէտքէ անէ ինքը: փրկութիւն էր որոնում, բայց ոչինչ չէր գտնում: Եւ ժամա, նախ առ ժամանակ նորան սկսում էր թւալ. ո՞ր շաբաթը մարդկանց՝ միմիանց հետ ունեցած յաբաբերութիւնների տեսակետից և նորանից բոլոր, խառն նորանց տանջանքները անխուսափելի են, որ չը կան ու չը կան այնպիսի օրէնքներ, որոնք կարողանային մարդկանց կեանքը ուրախ դարձնել... Բայց մի ինչ որ բան թագաւորի հոգու մէջ ըրողքում էր այս եզրակացութեան, զէմ և դրժում էր նորան նորից ընտրութեան,

ենթարկել իւր մտքերը, նորից և նորից որոնել...

Իսկ տարիները անցնում էին... Մահը հեռու չէր... Այն միտքը, որ ինքը այդպէս էլ կըզնայ, փրկութիւն չը գտնելով մարդկանց համար, անտանելի կերպով տանջում էր արևոր թագաւորի սիրտը: Բայց նա չըզիտէր՝ ինչ անել... Եւ յուսահատութեան մէջ նա թողեց յանկարծ իւր բոլոր գործերը և, ջարդուած, հիւանդ, փակուեց իւր՝ քաղաքից գուրս գալուած պալատում, որպէս զի գոնէ միքիչ հանգստանայ իրան տանջող մտքերից և հոգեւոր լեռների ու անտառների վայրի գեղեցկութեան մէջ, որոնք չըջապատում էին նորա մարմարեայ պալատը...

II

Լուռ գիշեր էր... Անքնութիւնից խոնջացած՝ ծերունի թագաւորը վեր կացաւ անկողնից և կամաց գուրս գնաց իւր պալատի առջև գտնուած ընդարձակ հրապարակը: Մարմարեայ հզօր սիւնները, անմուռնչ անտառով չըջապատուած, լուսնի փայլի տակ արծաթեայ էին երեւում... Արևոր թագաւորը ընկաւ խաղաղ, փափուկ մահճի վրայ և, ծանր հոգոց հանելով, նայեց անվերջ այգու մութ խորքը՝ լի ծառերի խռովեալ, հազիւ լսելի չընկով և մառախուղի մէջ գտնուած չեղցող շատրուանների բիւրեղեայ խորհրդաւոր թոթովանքով: Իսկ ընդարձակ այգու մէջ գտնուած մուսլ ծովակի վրայ արծաթափայլում էր երկնի ան-

դունդը, որի խորքում ընկղմում էր զմայլեցնող լուսինը, և փայլփրոյ աստղերը պատմում էին նիրհած երկրին ինչ-որ արծաթեայ, մաքուր հեքիսթներ... Հրապարակի մեայ, վարդերի մէջ գտնուած բարեշուք ջրուէժում, ինչ-որ բանի մասին երգում էր կանաչի թագաւորութեան չերեցող բանաստեղծը՝ ճպուռը, և ծերունի թագաւորին թուաց, որ ճպուռը ինչ-որ բանով երջանիկ է...

Նւ ալեւոր թագաւորը նորից խորը, ծանր հառաչեց... Կամացուկ յետ տանելով իր սպիտակած գլուխը, նա բարձրացրեց աչքերը դէպի փայտատակող երկինքը և տեղափոխում էր նոցա (աչքերը) մէկ աստղից միւսը, կարծես աշխատում էր ականջ դնել, գուշակել նորանց ուռ, խորհրդաւոր թոթովանքը: Նւ կամացուկ, աննկատելի կերպով նորա սեւ մտքերը անհետանում էին ինչ-որ տեղ, կարծես հալւում էին արծաթափայլ ճառագայթների մէջ, և ինչ-որ անսահման—խաղաղ, հանդիսաւոր, պարզ բան էր երկնքից լցւում ծերունու դադրած հոգու մէջ, ինչ-որ բախտաւորութեան, ինչ-որ ծաղկող, հոտաւէտ զարնան թարմութեան պէս մի բան էր սկսում բուրալ նրանից... Նւ յանկարծ, նրա ուշադրութեամբ վառուեց մի ինչ-որ անսովորական, մաքուր սէր... Ո՛ւմ համար, ինչի՞ համար... Դէպի այդ հեռաւոր աստղերը, դէպ այդ հին ծառերը, դէպ այդ փոփոցները ու չլուկները, դէպ այդ բաղդաւոր փոքրիկ ճպուռը, դէպ այդ ամբողջ

երկինքը, դէպ ամբողջ կեանքը, դէպ ամբողջ աշխարհը և մէկ էլ դէպ ինչ-որ հզօրը՝ քան ամբողջ տիեզերքը, և դէպ ինչ-որ մեծ, հասկանալի ու սրտին մօտիկ՝ աստղերից դէնը գտնուող Գաղտնիքը... Նւ յուզուած, գրգռուած այս՝ ամէն բան ընդգրկող անհասկանալի սիրուց, այդ Գաղտնիքի մօտիկութիւնից, ծերունի թագաւորը, արցունքը աչքերին, նայում էր աստղերին, հեռաւոր անտառի մթութեան, ամպերի մռայլ քարաւաններով ծածկուած բարձր լեռներին, լսում էր կեանքի լուռ, խորհրդաւոր զարկը իւր շուրջը, նորա գորաւոր պտոյտը աստղերի անթիւ շրջանների միջև, և իրեն զգաց անսահման բաղդաւոր և պարզ, իրեն զգաց այնպէս, ինչպէս այդ խաղաղ, մեղմ երկինքը, որ հեղութեամբ և սիրով գրկում է նիրհած երկիրը: Եւ այնպէս, ինչպէս որ երկնքին, նորան այժմ հեռու, անպէտք և տարօրինակ երեացին կեանքի բոլոր փոթորիկները և ալէկօծութիւնները: Նա այժմ հասկանում էր, որ այդ՝ իսկական կեանքը չէ, որ այդ ծանր քուն է, խաբեբայութիւն է, որ կայ մի այլ, իսկական, լուսաւոր կեանք, որը նորան՝ կոչում էր... Նւ նրա հոգու մէջ սէրը աւելի ու աւելի էր սկսում բորբոքուել,—աստղերի աշխարհում նա զգաց, որ նա սիրում է, անսահման սիրում է ամէն ինչ և որ ամէն բան—այդ աստղերը, այդ երկինքը, ցողաւէտ ծաղիկների մէջ գտնուող այդ ճպուռը, այդ լեռները—անսահման սիրում են նորան, տան-

ջուռոյ, ծերունի թագաւորին, և նա դադարեց իրեն առանձին էակ զգալուց և որպէս ալիք, որպէս կաթիլ, ի մի ձուլուեց այդ անսահման սիրոյ ծովի ու մեծ, աստղերից դէնը դտնուող հարազատ գաղտնիքի հետ, իբրեւ լուսաւոր և անսահման սիրող...

Երջանկութեան հառաչը դուրս պրծաւ ծերունի թագաւորի կրծքից և, զարթնելով՝ նա վերադարձաւ անդրաստեղեան շրջաններից դէպի երկիր, — վերադարձաւ մի ինչ-որ նորութիւնով. նորա սրտում այրուող կրակը — զգում էր նա — մի ինչ-որ մեծ ճշմարտութեան արշալոյս էր, որը ահա շուտով կը լուսաւորէ նորան...

Սէրը...

Նա սիրում է ամէն բան և ամէն բան սիրում է նորան... Ամէն ինչ սիրում է, ամէն ինչ — կէս գիշերային խաղաղութեան մէջ, վերեւի գաղտնեքի լուսաւոր սեղանի առաջ... Նւայդ՝ ամէն բան պարունակող սիրոյ մէջ, տղա՝ աստղերին և գաղտնեքին մօտիկութեան մէջ է ամբողջ կեանքը, — միայն այդ է բախտաւորութիւն տալիս, միմիայն այդ, ուրեմն և կարեւոր ու հարկաւոր...

III

Հետեւեալ տօն օրը, փողերի հանդիսաւոր ձայների ներքոյ, չքեղ մայրաքաղաքի բոլոր հրապարակներում և փողոցներում, գերութեանը կարգում էին ժողովրդին ծերունի թագաւորի հրովարտակը:

«Թագաւորը մի իմաստուն երազ է տեսել, — կարգում էին գերութեանը, — որ նորա տէրութեան օրէնքների մէջ մօտիկ ապագաւոր կարեւոր փոփոխութիւններ պէտք է արուին: Թէ ինչպէս պէտք է լինեն այդ անցքերը, որոնք թագնուած են ապագայի որովայնում, կ'իմանայ միայն նա, — այսպէս է տեսել երազում թագաւորը — ով կը կարողանայ գուշակել գիշերային երկնքի ոսկեղէն գրերի խորհրդաւոր իմաստը: Գորա համար թագաւորը հրամայում է բոլորին և իւրաքանչիւրին, որոնք գտնուում են նորա թագաւորութեան սահմաններում, ծովից մինչև ծով, ամէն երեկոյ, արեւի մայր մտնելուց մինչև կէս գիշեր, ուշադրութեամբ գիտել երկինքը և աշխատել մեկնել նորա գաղտնիքը: Այն առաջինը, ով թագաւորին կը մեկնի այդ գաղտնիքը՝ կը վարձատրուի այնպէս, ինչպէս ինքն այդ կը ցանկանայ: Թագաւորի կամքը պարտաւորեցուցիչ է բոլորի համար, — կարգում էին գերութեանը: — Թող երեկոյեան աղօթքից յետոյ բոլորը, բոլորը մինչև ամենավերջինը դուրս գան տներից և գուշակեն աստղերի գաղտնիքը. թող դուրս գան բանտարկեալները և նորանց պահապանները, քուրմերը, զինուորականները, հարուստ վաճառականները, նշանաւոր իշխանները և հոգաբորժները, աղջիկները, ծերերը, պատանիները, մայրերը՝ ծծիկեր մանուկներով և նոյն իսկ հիւանդները, որոնք դեռ չարժուել են կարողանում, — բոլորը, բոլորը մինչև ամենավերջինը»...

Փողերը նորից բարձրաձայն հնչեցին և գերողները վերադարձան մարմարեայ պալատը, որպէս զի արագընթաց ձիերով իսկոյն գնան բոլոր քաղաքները, աւանները և նոյն իսկ ամենափոքրիկ գիւղերը—մեծ թագաւորի կամքը յայտնելու...

Թագաւորի իմաստուն երազից աղմկուած՝ ժողովուրդը յուզուած ցրուեց աներում և, երբ փայլուն արեգակը հազիւ թագնուեց հեռաւոր կապոյտ լեռների ետեւում, բոլորը դուրս թափուեցին փողոցները, այգիները, իրանց տների հարթ կտուրները, որպէս զի շուտով իմանան երկնքից, թէ ինչ է թագնուած ապագայի մէջ: Նւ իսկոյն, թագաւորի հրամանով, մայրաքաղաքի մոտ ժողոցներով բոլոր կողմերը գնացին առանձին լիազօրներ, որոնց հրամայել էր թագաւորը հսկել ժողովրդի վրայ՝ արգեօք չէ՞ քնել որեւէ ծոյլի մէկը կամ անտարբերը՝ դէպ թագաւորական պարգև և իւր երկրի բախտը...

Խաղաղութիւնը տիրում էր թագաւորի անասման մայրաքաղաքում: Կապոյտ մառախուղի մէջ լսոււմ էին միայն շնչառութիւնը և հանդարդ հոգոցները ան հաղարաւոր մարդկանց, որոնք աչքերով մեխուել էին տիեզերքի փայլփող անդունդներից... Նւ թւում էր՝ ինչ-որ արծաթեայ, պարզ, խօլական երևոյթներ էին թռչում անմռունչ կոյտերի վրայով և երկնի շնչառութեան ներքոյ բացուած հոգիների մէջ ինչ-որ մռայլ, բայց գեղեցիկ մտքեր էին շաղ

տալիս... Իսկ սպիտակ մարմարեայ պալատը ամէն կողմից շրջապատող ընդարձակ անտառի խորքում անշարժ կանգնած էր մի ուրուական և արմաւի ճիւղերի արանքներից նայում էր դէպի երկինք, և երբեմն, խորը, ընդհատուած հառաչանքով, տիրող մթութեան մէջ լսոււմ էր ծերունու հանդարտ փափսոցը.

—Մեծ, Ամենակարգ Աստուած, խղճաւորանց, յայտնի՛ր սրանց քո կամքը...

Կէս գիշերի մօտ, թագաւորազն իշխանները վերադարձան պալատ և յայտնեցին թագաւորին, որ ամբողջ ժողովուրդը, իւրաքանչիւր մարդ, կատարեց նորա հրամանը, բայց երկրների գաղտնիքը ոչ ոք չը մեկնեց:

Թագաւորը արձակեց նրանց և, մենակ մնալով, կրկին բարձրացրեց տէքերը դէպի փայլատակող երկինքը և լուռ տանջանքով փրսփաց.

—Բայց մի՞թէ չեն կաբող հասկանալ... Խղճաւորանց, Ամենակարգ Աստուած

IV

Առաւօտեան, քաղաքապետը թագաւորին յայտնեց, որ բանտից անյայտացել է բանտապահներից մէկը: Հազիւ էր բարձրացել արեգակը, երբ նա մօտեցաւ իր պահապան ընկերներից մէկին և, ասելով, որ ինքը այլևս չէ՞ ուզում բանտապահ լինել, տուել է նորան իր գէնքը և փախել է յալտնի չէ՞ թէ ուր... Ասում են, որ նրան արգէն տեսել են քաղա-

քի պարիսպների միւս կողմում,—նա գնացել է գէպի հեռաւոր անտառները...

Ծերունի թագաւորի սիրտը ինչ-որ բանից վառուելով՝ արագ բաբախեց, և նա ասաց,
—Այդ լաւ է...

Մի քիչ զարմացած՝ քաղաքապետը հարցրեց.

—Մեծ թագաւորը կըհրամայէ կարգադրել ձիււորներ ուղարկել նորա ետեից ընկնելու:

—Ո՛չ. հարկաւոր չէ,—պատասխանեց թագաւորը, և, միշտ պնդելով զարմացած քաղաքապետին, որ գիշերը հասնելուն պէս բոլորը դարձեալ գուրս գան երկինքը նայելու, արձակեց նորան:

Ապշած մինիստրը գլուխ տուեց և գուրս գնաց, իսկ թագաւորը լսեց միւս պաշտօնեաների և մինիստրների գեկուցումները և, հանգստանալով, գնաց դադաստանական դահլիճ.
—աւելի ծանր յանցաւորներին նա միշտ ինքն էր դատում:

Պահապանները խոնարհ գլուխ տուին թագաւորին, նա նստեց իւր բարձր, ոսկեայ գահը և նշան արեց: Պահապանները կողքի դռնից ներս բերին մի շղթայակապ գունատ մարդու:

Այդ մարդը, ի զարմանա բոլոր ներկայ եղողների, երեաց, թագաւորի խօսքերի համեմատ, շատ բարի և շատ լաւ մարդ, թէև կատաղութեան ընկածին նա սպանել էր հարազատ

եղբորը... Թագաւորը հրամայեց արձակել նորան...

Այսպէս արձակեց նա առանց պատժելու բոլոր այն յանցաւորներին, որոնք դատոււմ էին այդ օրը. հրամայեց նորանց բոլորին կերակրել և հոգալ նրանց բոլոր պէտքերը: Յետոյ նա գնաց իր առանձնասենեակում հանգստանալու:

Իսկ գիշերը, այն ժամանակ, երբ հագարաւոր մարդիկ աշխատում էին մեկնել երկնքի ոսկեղէն գրերի իմաստը, մութ այգու խորքում նորից լսուեց ջերմագին աղօթք.

—Մեծ, Ամենակարող Աստուած, խղճաւորանց, յայտնիր սրանց Քո կամքը...

V

Այսպէս անցաւ մի, երկու շաբաթ, և քաղաքի կեանքի մէջ սկսուեց մի նոր բան նրկատուել.—մարդիկ ման էին գալիս կենդրոնացած, մտքերի մէջ խորասուզուած, և նոցա՝ միմիանց հետ ունեցած հարաբերութիւնների մէջ այժմ նկատուում էր մի տեսակ մեղմութիւն .. Սե այդ ժամանակ մարդկային հոգիների այդ խաղաղութեան մէջ տեսնւում էր մի ինչ-որ անհանգստութիւն, ինչ-որ վրդովուած յուզմունք,—բոլորը կարծես թէ սպասում լինէին մի բանի...

Թագաւորը հին, աւանդական սովորութեան համեմատ, ամեն օր շրջում էր քաղաքը, այժմ գերադասելով քաղաքի աւելի աղքատ թա-

դերը: Այստեղ նա շատ փող էր տալիս չուներ-
ւորներին. մէկ պառաւ կնոջ վերադարձեց նո-
րա զինուորական որդուն, որը կերակրում էր
մօրը իւր աշխատանքով. հրամայեց իւր բժիշկ-
ներին այցելել աղքատ հիւանդներին. մեծ խը-
նամբով էր վերաբերում գէպի փոքր երեխա-
ները, և այսպէս մի քանի օրուայ ընթացքում
իւր շրուջը ստեղծեց սիրոյ ջերմ և լուսաւոր
մթնոլորտ...

Մի քանի կալանաւորներ համարեա թէ
բոլորի աչքի առաջ գնացին բանտից և ոչ ոք
չէր աշխատում նոյնիսկ կանգնեցնել նորանց.
մի հարուստ իշխան իւր բոլոր կարողութիւնը
բաժանեց աղքատներին, իսկ ինքը թագնուեց
մի տեղ: Մի նշանաւոր, խելօք ծերունի, որը
իւր բոլոր կեանքում սովորեցրել էր մարդկանց,
որ նոքա հողից էն ստեղծուած և էլի հող են
գաւնալու, և որը խորհուրդ էր տալիս նոցա
լայն կերպով օգտուել իրանց կարճատև կեան-
քի գուարճութիւններէ, — ամէնքի համար
անսպասելի կերպով իւր գիտութիւնը կեղծ
յայտարարեց. — աստղերի լուսաւորութեան ժա-
մանակ նա նկատեց, որ մարդու մէջ, բացի
մարմնից, կայ և մի այլ բան: Նոյն իսկ՝ եր-
կինքը ուստ մնասիրող աստղագէտների խօս-
քով մարդու մէջ կայ ամէն բան, ինչ որ
միայն կարելի է ուսումնասիրել, և այժմ նոքա
էլ խօստովանուեցին, որ լուսաւոր մօլորակնե-
րի հէնց ամենակարևոր գաղտնիքը, որը նոքա
այժմ զգացին, ամբողջովին չեն էլ քննել...

Իսկ վրդովուած յուզմունքը — ինչ-որ
բանի սպառելը — սաստիկանում էր...

Թագաւորական պաշտօնեաները, որոնք
հսկում էին այն բանի վրայ, որպէս զի երե-
կները բոլորը գէպի երկինքը նայեն, սակաւ
և սակաւ էին իրանց գիկուցումներով թագա-
ւորի աչքին երևում: Մէկ անգամ գիշերը թա-
գաւորը աննկատելի կերպով շուրս գնաց պա-
լատից, որպէս զի տեսնէ, թէ ինչպէս են նո-
քա իրանց պարտականութիւնները կատարում
և նորանց բոլորին գտաւ քաղաքի փողոցնե-
րում. բայց նոքա կարծես մօռացել էին այն
բանի մասին, որը նրանց յանձնարարուած էր,
և, խառնուելով անմուտնչ ամբոխին, իւրը մը-
տածողութեան մէջ նայում էին աստղերին...

Մինչդեռ քուրմերը արդէն մի քանի ան-
գամ հաւաքուել էին քրմապետի մօտ և ինչ-որ
բանի մասին խորհրդակցում էին նորա հետ:
Նւ ահա, մէկ անգամ առաւօտեան, ծերունի
քուրմը յայտնուեց պալատում և, հանդիպե-
լով մեծ յարգանքի — տէրութեան մէջ քուրմերը
ստատիկ ազդեցութիւն ունէին, — ուղղակի թա-
գաւորի մօտ գնաց:

Ծերունի քուրմը շատ վրդովուած էր և
եկաւ թագաւորին նախազգուշացնելու, որ
մարդկանց խօսակցութիւնը երկինքի հետ՝ կա-
լող է վատ հետեւալքնելի հասցնել:

Ինչ է նշանակում այդ բոլորը: Նա չեմ
կարողանում հասկանալ... — մտալուած ասում
էր ծերունի քուրմը: — Մեր տաճարները օրէ

1002
5401

օր աւելի ու աւելի են դատարկուում:

—Այն, ինչ որ դու ասում ես, բարեկամ, շատ կարեւոր է,—պատասխանեց ծերունի թագաւորը:—Այդ մասին պէտք է մտածել... Ն'կ այսօր երեկոյեան աղօթքից յետոյ քուրմերի հետ միասին ինձ մօտ, և մենք կը խօսենք:

—Նս կարծում եմ, մեծ թագաւոր, որ միայն հարկաւոր է փոխել քո հրամանը՝ աստղերի դադանիքը մեկնել,—պատասխանեց ծերունի քուրմը:—Նւ ճշ միայն նորան փոխել,—այդ քիչ է.—պէտք է արգելիլ մարդկանց՝ երկինքը նայել առհասարակ:

—Բայց դու մօռանում ես իմ երազի մասին...պատասխանեց թագաւորը:—Ինձ հարկաւոր է իմանալ, թէ ինչ է սպասում իմ ժողովրդին...

Քրմապետը աչքերը ցած դցեց, կարծես թէ թոյլ տուեց թագաւորին հասկանալ, որ ինքը չէ հաւատում նորա երազին, և խուլ ձայնով, խորը թագցրուած դայրոյթով խօսեց մի փոքր լուռութիւնից յետոյ.

—Քուրմերը տրտնջում են, մեծ թագաւոր:

—Պէտք է մտածել...պատասխանեց թագաւորը:—Իսկ երեկոյեան եկ ինձ մօտ նորանց հետ միասին,—կը խօսակցենք, կը տեսնենք, թէ ինչ բան մենք պէտք է ձեռնարկենք:

Քրմապետը շառարկեց և, լուռ՝ գլուխ տալով թագաւորին, ի նշան հնազանդութեան, սառն և հպարտ կերպով հեռացաւ պալատից

Նոյն օրուայ երեկոյին, աղօթքից յետոյ, երբ հազարաւոր մարդիկ հիացած նայում էին արծաթափայլ երկնի գաղտնիքի խորքը, թագաւորի մօտ հաւաքուել էին քուրմերը, իրանց գլուխ ունենալով գլխաւոր քուրմին: Սառն և հպարտ կերպով նոքա նստոտեցին պալատի լայն հրապարակի վրայ, և նորանց մօայլ, անշարժ կ'ըպարանքները աստղերի թոյլ լոյսի տակ երևում էին քարեայ, սառն քանդակագործութիւններ:

—Մենք քո խօսքին ենք սպասում, մեծ թագաւոր...—խօսեց քրմապետը:

—Դու ինձ ասացիր, բարեկամ, որ երկնքի մօտիկութիւնը վտանգաւոր է թոյլ մարդկանց համար,—պատասխանեց ծերունի թագաւորը:—Նթէ որ այդ այդպէս է, ես պատրաստ եմ նորանց արգելել աստղերի հետ զրուցել: Բայց այդ դէպքում, դուք, քուրմերդ, պէտք է խկոյն ևեթ մեկնէք ինձ նորանց գաղտնիքը: Նս կարծում եմ, որ ձեզ համար այդ հեշտ կը լինի,—չէ որ դուք ասում էք, որ դուք մօտ էք երկնքին... Ինչ է գրուած այնտեղ,—թագաւորը ձեռքով ցոյց տուեց մութ բարձրութիւնը, որտեղ, անսահմանութեան մէջ սքփռուած, հեղութեամբ վառուած էին Անհասանելի սեղանի առաջ ոսկեղէն ճրագները:—Ինչ են նշանակում այդ ոսկեղէն գրերը...

—Այդ միայն աստղեր են, թագաւոր:

առնուի՞նք մեր պատասխանեց քուրմը,— և նորանց հրաշալի նկարների մէջ ոչ մի գաղտնի միտք չը կայ. և եթէ որ նա լինի էլ, մարդկային թոյլ խեղճի ոյժը չէ կարող նորան գուշակել: — Եթէ նորանց մէջ միտք չը կայ, կամ եթէ այդ միտքը մարդկային ոյժերից վեր է, էլ ինչո՞ւ համար էք դուք այդպէս վախենում մարդկանց՝ երկնքին մօտենալուց,— ասաց թագաւորը:

Մերսնի քուրմը վրդովուեց:

— Նա ստիպում է նորանց մօտանալ Աստծուն...

— Աստուծոյ երկինքը,— հարցրեց թագաւորը:

— Աստուծոյ տաճարները դատարկուում են...

— Բացադրիր ինձ, ինչից է... — պատասխանեց թագաւորը: — Նշանակում է երկնքում մի ինչ-որ բան կայ, որ ստիպում է մարդկանց մօտանալ երկրի մասին:

Քուրմը միջոց չունեցաւ պատասխանելու, որովհետեւ այդ բոլորէին հրապարակը եկաւ թագաւորի ծեր սպասաւորը և ասաց.

— Մեծ թագաւոր, մի ինչ-որ ճանապարհորդ, ամբողջովին փոշու մէջ, ցանկանում է հէնց հիմա խօսել քեզ հետ:

— Թող ներս դայ:

Սպասաւորը գլուխ խոնարհելով հեռացաւ և իսկոյն հրտարտելը ներս մտաւ մի մարդ և կանգնեց անվճռողականութեան մէջ:

... ցածր... մէջ... դուրս... մէջ...

... դուրս... մէջ... դուրս... մէջ...

— Մօտ եկ, բարեկամ, սիրալիր կերպով ասաց թագաւորը: Մութ ստուէրը մօտեցաւ այն տեղին, որտեղ նստել էին քուրմերը և թագաւորը:

— Ի՞նչ ո՞վ ես,— ասաց թագաւորը:

— Նա զինուոր էի, բանտում պահպան... — պատասխանեց ուրուականը:

— Արդեօք դու հէնց այն մարդը չե՞ս, որ սորանից երկու շաբաթ առաջ փախար բանտի պահպանութիւնից:

— Այո, ես հէնց այն եմ, — պատասխանեց ուրուականը: — Դու կարող ես ինձ յետոյ պատժել փախուստիս համար, բայց նախ լսիր. — ես իմացայ երկնքի գաղտնիքը...

— Այդ ես գիտեմ... — հանդարտ խօսեց ծերունի թագաւորը:

— Գիտե՞ս, — զարմացած կրկնեց փախուստականը և իսկոյն ուրախութեամբ աւելացրեց. — ես այդ կարծում էի... ինձ այնպէս էր թւում, որ գիտե՞ս... որովհետեւ դու ստիպեցիր մարդկանց նայել երկնքը, — նշանակում է, դու գիտէիր նորա գաղտնիքը և ուզում էիր, որ ամէնքը գիտենան նորան... Այո, այո, որովհետեւ անկարելի է, մէկ անգամ նորան գիտենալով, նորան մարդկանցից թաղցնել — անկարելի է...

— Բայց պատմիր մեզ, թէ ինչպէս այդ եղաւ... ասաց թագաւորը:

— Լսեցէք, որովհետեւ այդ մասին պատմելը այժմ իմ ամբողջ կեանքի խորհուրդն է կազմում, — պատասխանեց նորեկը: — Լսեցէք...

VII

Այն օրուայ երեկոյեան, երբ բոլորին տրուեց թագաւորական հրամանը՝ գուշակել երկնքի գաղտնիքը, — սկսեց նորեկը, թիկն տալով մարմարեայ սիւնի վրայ, — բոլոր բանտարկեալները գուրս բերուեցին բանտից և ստորերկրեայ նկուղներից բակը, որտեղից նորանց երևում էր ամբողջ երկինքը. իսկ պահապան զինուորները կանգնած էին պարիսպների մօտ: Նա կանգնած էի անկիւնաւոր աշտարակի վրայ, բարձր-բարձր՝ երկրից, որը փռուած էր ոտքերիս տակ լուռ և խաւար, ինչպէս անդունդ, և նայում էի աստղերին: Նւ քիչ-քիչ՝ սկսեցի մօռնաւ, որ ես պահապան եմ, զինուոր, որ ես կանգնած եմ աշտարակի վրայ. ես ինձ կորուած էի զգում երկրից, միայնակ՝ այդ աստղային շրջանների միջև, և ես ինձ մի տեսակ ծանր ու տանջուելու չափ տխուր զգացի... Նւ չէի հասկանում, թէ ինչո՞ւ համար ես ինձ այնպէս տխուր էի զգում աստղերի մէջ, և այդ մասին հարցրի նրանց, և չը հասկացայ ինչ, ինչ որ նոքա այնպէս քնքոյշ կերպով փսփոսցին ինձ: Իսկ ինչ էին նոքա փսփոսում, խօսում ինձ հետ — ես այդ զգում էի, իմանում և ճգնում էի հասկանալ, բայց չէի հասկանում, և ես աւելի ու աւելի էի տխրում: Նւ աստղերի աշխարհից ես հայեացքս դարձրի ինձ վրայ ու ճիշդ փոքր, ողորմելի ու կեղտոտ երեւաց ինձ իմ հոգին՝ համեմատած այն բոլոր հրաշալիքների

հետ... Իմ ամբողջ կեանքը պատկերացաւ իմ առաջ և ես ամօթ զգացի նորա համար, ամօթ՝ ինձ համար: Նւ ես միայն իմացայ, թէ ճիշդան յանցաւոր եմ, և այդ ժամանակ աստղերը աւելի պայծառ փայլատակեցին ու խաղացին. խաղացին — կարծես թէ ուրախացան, որ ես այդ իմացայ: Նւ ես լի հիացմունքով կրկին նայեցի նորանց, մօռնաւով ամէն ինչ... Նւ յանկարծ — ներքեում լսելի եղաւ շղթաների շառաչիւն: Նա սարսեցի, ուշքի եկայ և նայեցի դէպի երկիր, որի մասին համարեայ թէ մօռացել էի: Այնտեղ, մութ բակում, որը պատած էր քարեայ բարձր պարիսպներով, կանգնած էին մարդիկ, անթիւ մարդիկ: Նորանց երեսները դարձրած էին դէպի երկինք և նոքա, լուսաւորուելով աստղերի թոյլ լուսով, դունատ էին երևում ինչպէս մեռելներինը, կամ աւելի ճիշտը՝ ինչպէս ասկետներինը, սուրբ ճգնաւորներինը: Այո, այո — ինչպէս սրբերինը... Իսկ երբեքէ նկատել էք, որ ամենահասարակ, սովորական դէմքը մի անսովոր բան է դառնում, երբ մարդ վերև է նայում... Կարծես երկնքի լուռ մտորմունքը արտացոլում է նորանում... Նոյն բանն էր կատարւում և այդ մարդկանց հետ. — ճիշդան տխուր, հանգիստ, գեղեցիկ էին նորանց բոլորի դէմքերը: Նորից թոյլ կերպով շառաչեցին նորանց շղթաները, և ես ցաւ զգացի, տանջուելու չափ ցաւեցի. — ինչո՞ւ համար ես նոքա կապանքների մէջ, այս գեղեցիկ, հրաշալի դէմքերով մար-

դիկ. ինչո՞ւ համար են նորանց չարչարում
և ո՞վքեր են նոքա... Այդ ի՞նչ պատահեց... Պա-
տասխան փնտրելով՝ աչքերս դէպի երկինք
բարձրացրի.—բոլոր աստղերը զոդանջում էին
հանգստի, ուրախ ծիծաղով, սիրալիր կերպով
շոյում էին ինձ իրանց բարակ, քնքոյշ ճառա-
գայթնիքով և ուրախանում, ուրախանում էին
անվերջ: Եւ յանկարծ իմ կրծքից մի ինչ-որ
տարօրինակ ծիծաղ գուրս պրծաւ և աչքերիցս
արցունք հոսեց...

Այդ ժամանակ կէս գիշերի զանգը լսեցի:
Պէտք էր բանտարկեալներին փակել նկուղե-
րում և գնալ քնելու.—կէս գիշերին պահապան-
ները փոխում են: Բայց ես չը գնացի քնելու,
այլ մենակ մնացի դատարկ բակում և, թազ-
նուելով բարձր պարսպի ստուերում, նայում
էի երկնքին ու մտածում, և յանկարծ յիշեցի
քո երազի մասին, թագաւոր, երկնքի գաղա-
նկքի մասին, որը պէտք էր գուշակել:

Ես իմացայ... ո՞չ, զգացի՛ այժմ, թէ ին-
չո՞ւմն է այդ գաղտնիքը.—եւ նորան լսեցի եր-
կնքում, տեսայ այն բոլոր դէմքերի վրայ և
զգացի իմ սրտում: Բայց ինձ համար քիչ էր
միայն զգալ ինքս իմ մէջ և բոլոր շրջապատիս
մէջ, ինձ հարկաւոր էր ասել այդ մասին մարդ-
կանց, նորանց մեկնել երկնքի գաղտնիքը, զրտ-
նել հարկաւոր խօսքը... Գաղտնիքը պահանջում
էր իւր մեկնութիւնը...

Արեւածագին ես պէտք է նորից գնայի
պահպանութեան, բայց, ձեռքս առնելով սուլը

որպէս դի մէջքիս կապիմ, եւ մտաբեկեցի բան-
տարկեալների գունատ դէմքերը և զէնքս տու-
եցի ընկերոջս, իսկ ինքս բանտից փախայ, ուր
աչքերս կտրում էին... Եւ շատ օրեր թափա-
ռեցի վայրի անապատների և մարդկանց մէջ
և միշտ մտածում էի, մտածում, մինչև որ վեր-
ջապէս գտայ այդ բառը:

—Այդ բառը,—հանդիստ կերպով հարցը-
րեց թագաւորը:

—Սէր!

Ծերունի թագաւորը արագ վեր կացաւ
իւր տեղից, մօտեցաւ փախստականին և գր-
կեց նորան:

—Դու գուշակեցիր...—զգացուած ասաց
նա:—Ո՛հ, մէկը, միայն մէկը բոլորից...

—Ո՛չ, թագաւոր...—տրագ պատասխա-
նեց նա:—Արդէն շատերը, շատերը այդ դե-
տին, շատերը հասկացան այն, ինչ որ ասում
են աստղերը, որ կեանքը սէր է, որ սէրից դուրս
չը կայ կեանք,—սէր դէպի ամէն ինչ, անվերջ
սէր... Հասկացան, որ մենք բոլորս պէտքէ նը-
մանուենք աստղերին, լինենք այնպէս պարզ,
հանգստի, հեղ, և մեր հոգիների ճառագայթ-
ներով սիրալիր կերպով միաւորուենք միմեանց
հետ, աստղերի հետ, ամբողջ աշխարհի հետ...

—Բայց ինչո՞ւ են նոքա լուռ, —յուզուած
բացականչեց թագաւորը:

—Նոքա չեն լուռ, խօսում են, —պա-
տասխանեց նորեկը:—Բայց դեռ բոլորովին չեն
հաւատում իրանց,—չէ՞ որ ամէն մի հին բան

խորտակեալմ է: Չէ որ պէտք է ճիգ դործ դընել, որպէս զի վերածնունդ այս նոր կեանքում... Շատ բան պէտք է յաղթել...

— Եւ նոքա կը յաղթեն:

— Այո...

Տիրեց կարճ, յուզուած լռութիւն:

— Իմ գերողները պարզեալ են խօստացել գաղտնիքը իմանալու համար...— խօսեց թաղաւորը, նորեկին փորձելով:

Նա կամաց ծիծաղեց՝ պատասխան տալու փոխարէն:

— Բայց ինչ կարող ես դու ինձ տալ... ասաց նա:— Չէ որ ինձ, քնից զարթնողիս, պատկանում է ամբողջ աշխարհը:

Յանկարծ մութ ստուէրներից մէկը աւազ կերպով տեղից վեր կացաւ:

— Նա ճշմարիտ է...— աղաղակից երիտասարդ քուրմերից մէկը, խաւարի մէջ փայլեցնելով իւր աչքերը:— Նա ճշմարիտ է...

Այս անսպասողութիւնից ուշաթափուած՝ քուրմերը վեր թռան իրանց տեղերից և հարձակուեցին յանդուգն մարդու վրայ, կարծես ուզենալով հանդցնել խաւարի մէջ լսող նրա բորբոքուող խօսքերի կրակը:

— Ուշքի եկ, յիմար, — այդ ինչ ես անում... Լռիր... Ի՞նչ գիտեմ ես... — լսուեցին կատաղած, չար աղաղակներ:— Լռիր, լռիր...

— Նա ճշմարիտ է... — գոռաց իւր վրայ հարձակուող մութ ստուէրների վրայ երիտասաբգ քուրմը:— Այդ բոլորը ես կարգացի եր-

կնքում և մարդկանց մէջ ու իմ սրտի մէջ, բայց վախենում էի խօստովանուել ինձ դորանում, չէի հաւատում ինձ, որովհետեւ այդ կարելի է խօստովանուել, միայն ինձ դատապարտելով: Իսկ այդ ամէն մարդ չէ կարող անել:— Ի՞նչ ճշմարիտ ես, բարեկամ... Այո, կեանքը սէր է և այն ամէնը, ինչ որ սէր չէ, նա սուտ է, խաբեբայութիւն է, մառախուղ է... Ամէն ինչ... Սիրելի ամէնքին և ամէն ինչ, ներքի ամէնքին և ամէն ինչ— դորանումն է ամբողջ օրէնքը և մարդարէութիւնները...

— Մօլորուած, — որոտացին քուրմերը:— Վտանգաւոր մօլորութիւն...

Եւ յանկարծ բոլորը քարացան:

— Ի՞նչ պատահեց...

VIII

Ծառերի մութ ընների ետեւից դէպի աստղերի բարձրութիւնը հնչեց մի՛ երիտասարդ, մաքուր, ինչպէս լեռնային աղբիւր, լի անսահման հիացմունքով՝ ձայն:

Եւ համարեայ նոյն ակնթարթում, — կարծես դորան էլ հէնց սպասում էին նոքա, — նորան միացան բազմաթիւ ձայներ և ամբողջ քաղաքը յանկարծ թնդաց աստուածային հին օրհնարանութեան հանդիսաւոր ներդաշնակութեամբ:

— Վերջապէս... — աղաղակեց թաղաւորը:

— Ո՛հ, եղբայրներ... — զգացուած շնչաց երիտասարդ քուրմը, ձեռքերը դէպի երկնային

սիրոյ փայլի մէջ իմացան, որ իրանք մեռած են, և, դիտենալով այս, նկատում էին իրենց հոգիներում յարուժեալ արշալոյս...

Օրհնարանութիւնը հաղիւ լռեց, երբ ծերունի թագաւորը, մօռտնալով իր տարիքի մասին, դժբա փազեց փողոց՝ մարդկանց մօտ: Հասնելով լայն, մարմարեայ սանդուխդին, որը տանում էր հրապարակից պալատ, նա տեսաւ այն, ինչ որ ցանկանում էր.—երջանկութեան ծիծաղի և ողջոյնների մէջ՝ մարդիկ փոխանակում էին եղբայրական համայրներով...

—Վատարուեց... — աղաղակից թագաւորը և աչքերը դէպի երկինքը բարձրացնելով՝ դգացում խօսեց.—Շնորհակալ եմ Քեզանից, Ամենակարգ Աստուած, այն բողբաւորութեան համար, որ դու պարգևեցիր ինձ,—այն ուրախութեան համար, որ տեսնում եմ եղբայրներ իս-մարդկանց երջանկութիւնը...

Նւ, թողնելով իր մարմարեայ պալատը, ծերունի թագաւորը աննկատելի կերպով անյայտացաւ գիշերային մթութեան մէջ...

Նւ այլևս ոչ ոք ոչ մի անգամ չէ տեսել նորան...

* * *

Ծերունի, խելացի Էբն-Ալ-Նաման սէիդը լռեց, և ուղղելով խարոյկի արդէն վառուած ածուխները, իւր տխուր հայեացքը դարձրեց դէպի լուռ անապատը...

—Բայց ինչո՞ւ համար մարդիկ դարձեալ մօռացան երկնային օրէնքի մասին,—հարցրի ես, քիչ լռութիւնից յետոյ:—Ինչո՞ւ համար նոքա այլևս եղբայրներ չեն...

—Նորա համար, որ նոքա արդէն դադարեցին տատերին նայելուց, կարծելով, որ այդ այլևս հաւկաւոր չէ...—պատասխանեց նա:—Իսկ յետոյ երկրային գործերը նորանց կամաց-կամաց նորից գրաւեցին, նորից մէկհարկաւոր, հաւիտենական օրէնքի տեղ նոքա անթիւ անպէտք օրէնքներ դրին և նորանցով խորտակեցին կեանքը... Բայց,—չարունակեց ծերունի արաբը, և նորա ձայնը աւելի տաքացաւ,—կը գայ ժամանակ, և, շատ կարելի է, այդ հեռու չէ, որ նորից մարդկանց միջից առաջ կը գայ մի սուրբ մարդ, որպէս զի յիշեցնէ նրանց ոսկեղէն աստղերի օրէնքների մասին, որպէս զի փրկէ նրանց... Նւ այդ կը լինի արդէն ընդմիշտ...

—Կը լինի արդեօք,—կամաց հարցրի ես:

—Նայիր դիպի երկինք...—պատասխանի փոխարէն, խաղաղ ժպիտով ասաց սէիդը...

Նա աչքերս բարձրացրի դէպի լուռ, խաւար անապատի վերեւում փայտատակող երկինքը և իսկոյն իմացայ, որ կը լինի...

(Վերջ)

Գրքոյիս ստանալու համար պէտք է
գիմել՝ Тифлисъ Саперная, 37-
Ваану Теръ-Абраамянцъ.

Գումարով զնոյններին 30% գիշում:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0319806

12282

